

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Пастовенського Антона Сергійовича
«Трансформація політичних відносин між Європейським Союзом та Російською
Федерацією: від співпраці до конфронтації»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 052 «Політологія»

Дисертаційне дослідження Пастовенського Антона Сергійовича присвячене дослідженню проблеми трансформації політичних відносин між Європейським Союзом та Російською Федерацією. Тема представляє інтерес для політичної науки, оскільки фокусує увагу на переході від співпраці до конфронтації між ЄС і РФ, що змінило європейську систему безпеки, енергетичну та санкційну складові політики Європейського Союзу. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України остаточно визначила конфронтаційний характер відносин європейської та російської сторін, однак передумови цього зламу формувалися раніше. Тому звернення здобувача до довготривалої динаміки цієї взаємодії є обґрунтованим. Актуальність роботи підсилюється тим, що відносини між Європейським Союзом і Російською Федерацією розглядаються як процес, у якому поєдналися інституційні суперечності, асиметрична взаємозалежність, відмінності у зовнішньополітичних орієнтирах, трактуванні та ставленні до суверенітету і безпеки. Автор доводить, що конфронтація визрівала ще в період співпраці, коли сторони по-різному тлумачили цілі та межі такого співробітництва. Європейський Союз пов'язував взаємодію з нормативним зближенням, тоді як політика Російської Федерації була спрямована на збереження свободи маневру та її особливого статусу в європейській системі безпеки.

Структура роботи відповідає меті й завданням дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків і списку використаних джерел. У вступі визначено актуальність теми, мету, завдання, об'єкт, предмет, методологічну основу, наукову новизну та практичне значення результатів. Завдання послідовно реалізовані в основній частині, а висновки відтворюють логіку аналізу.

Теоретико-методологічна основа дослідження є обґрунтованою. Представлений у дисертації дослідницький інструментарій відзначається комплексністю, системністю та чіткою логікою. Автор реалізує принцип методологічного плюралізму, поєднуючи надбання політичної науки, теорії міжнародних відносин, історії та права. Це допомогло розкрити динаміку трансформації відносин між ЄС та РФ у період 1991–2025 років. Слід відзначити вдале поєднання класичних та сучасних теоретичних підходів, що є цілком виправданим, оскільки: неореалізм дозволив автору чітко окреслити структурні межі та логіку безпекового стримування; ліберальний інституціоналізм забезпечив інструментарій для аналізу еволюції договірно-правової бази і санкційних режимів; конструктивізм і дискурсивний аналіз сприяли осмисленню «когнітивного розриву», нормативно-ціннісних розбіжностей та трансформації політичних наративів між обома сторонами.

Заслуговує на увагу авторська трирівнева модель аналізу і виокремлення структурно-безпекового, інституційно-функціонального та нормативнодискурсивного вимірів у політичних відносинах між ЄС та РФ. Це дозволило А.С. Пастовенському розглянути кризу стратегічного партнерства сторін не як випадковий «збій», а як закономірний діалектичний процес накопичення внутрішніх суперечностей під впливом ендогенних та екзогенних чинників. Використання історичного методу з фіксацією точок біфуркації (2008, 2014, 2022 рр.) та каузального аналізу надає дослідженню чіткої хронологічної та причинно-наслідкової визначеності.

Завдяки використанню комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, дисертаційне дослідження виходить за межі хронологічного опису та встановлює зв'язки між політичними кризами, зміною офіційних позицій, руйнуванням довіри й переходом до конфронтаційного режиму між сторонами. Така методологічна комбінація посилює обґрунтованість положень та висновків дослідження і дозволяє розмежувати передумови і безпосередні політичні прояви трансформації у відносинах між ЄС і РФ.

Методологічний інструментарій відповідає поставленим завданням. Вважаю принципово необхідним та методологічно зрілим чітке позиціонування автора щодо використання офіційних документів РФ виключно як об'єкта критичного аналізу для осмислення її ідеологічних настанов та механізмів легітимації злочинної політики. У роботі задекларована патріотична та громадянська позиція автора щодо засудження дій РФ як держави-терориста, що корелює з нормами міжнародного права та вимогами академічної доброчесності в Україні. Окремо слід позитивно відзначити прозорість автора у питанні використання інструментів штучного інтелекту як допоміжного засобу для лінгвістичного редагування та структурування матеріалу (без впливу на формування наукових положень та висновків). Це засвідчує високий рівень особистої та академічної відповідальності дослідника.

У першому розділі сформовано понятійну і теоретичну основу проведеного дослідження. Уточнено зміст категорій «політичні відносини», «співпраця», «конфронтація», «режим взаємодії», «асиметрична взаємозалежність», «сек'юритизація» та інших. Вважаю вдалим послідовне використання цих понять як інструментів аналізу трансформації політичних відносин між ЄС і РФ. Завдяки цьому перехід від співпраці до конфронтації осмислюється як зміна режиму їхньої взаємодії, що забезпечує концептуальну цілісність дисертації.

У другому розділі досліджуються етапи становлення та розвитку відносин сторін після розпаду СРСР і поступову вичерпність «режиму співпраці». Аналіз низки правових документів (зокрема Угоди щодо партнерства і співробітництва 1994 року, що набула чинності 1997 року; Спільної стратегії ЄС щодо Росії (1999 р.); рішення про чотири спільні простори (2003 р.) та дорожніх карт (2005 р.)) надає дослідженню емпіричної основи. Вважаю перевагою цього розділу розмежування етапів взаємодії між ЄС і РФ за сутнісними характеристиками відносин, розширенням інституційних форматів і реальним подоланням суперечностей щодо демократії, розвитку пострадянського простору, енергетичної взаємозалежності та європейської безпеки.

Окремої уваги заслуговує аналіз воєнно-політичних зламів 2008, 2014 та 2022 років. Російсько-грузинська війна виявила обмеженість політики залучення, анексія Криму й початок війни на Донбасі зумовили перехід ЄС до санкцій і стримування, а повномасштабна агресія закріпила конфронтаційну модель відносин. Автор послідовно співвідносить ці події зі змінами у стратегічних документах ЄС, рішеннях Ради ЄС, енергетичній політиці та безпековому дискурсі після ухвалення плану REPowerEU 2022 року.

Третій розділ розкриває нормативно-ціннісну основу, інформаційнодискурсивний та санкційно-інституційний механізми конфронтації. Розгляд концептів суверенітету, демократії, багатополярності та сфер впливу виразно засвідчує ціннісну і нормативну несумісність РФ, зокрема путінського авторитаризму, з європейським порядком, який засновано на цінностях та принципах демократії і нормах міжнародного права. Водночас простежено, як у документах і рішеннях Європейського Союзу захист територіальної цілісності, суверенітету держав і заборони силової зміни кордонів, став основою політики стримування.

Окремо відзначу аналіз інформаційно-дискурсивного механізму взаємодії між сторонами. У дисертації досліджено, як офіційні наративи, образи загрози та способи пояснення конфлікту впливали на їх інституційні рішення. Російська Федерація дедалі частіше представляла ЄС як частину ворожого Заходу, тоді як Європейський Союз визначав Росію як системну загрозу європейській безпеці. У цьому контексті безпека набуває конкретного політичного змісту у якості механізму легітимації санкцій, скорочення економічної взаємодії, протидії дезінформації, посилення оборонної політики та підтримки України.

Вагоме місце відведено санкційній політиці Європейського Союзу. Персональні, секторальні, фінансові, торговельні й технологічні обмеження розглянуто як засіб примусу, стримування та захисту міжнародного правопорядку. Видається важливим авторський висновок про те, що ефективність санкцій не можна оцінювати лише за негайною зміною поведінки держави-адресата. Їхне

значення полягає також у посиленні ціни агресивної політики, обмеженні ресурсів для війни та демонстрації єдності ЄС.

Наукова новизна рецензованої дисертації полягає у комплексному підході до аналізу трансформації відносин між ЄС та РФ, обґрунтуванні не лінійності і багатовимірності цього процесу та визначенні, що безпековий тиск та інституційна ерозія створили умови для деструкції між партнерами, політизація економіки змінила взаємозалежність на джерело стратегічної вразливості, а нормативнодискурсивний розрив зафіксував певну точку неповернення, показав неможливість відновити моделі взаємодії та визначив незворотність переходу до системної конфронтації між сторонами.

Науково цінними вважаю концептуалізацію трансформації політичних відносин ЄС–РФ як зміну режиму взаємодії. На відміну від підходів, які описують її переважно як кризу стратегічного партнерства або як послідовність зовнішньополітичних конфліктів, у роботі співпраця і конфронтація розглядаються як різні способи політичної організації однієї багатовимірної системи відносин. У цьому контексті обґрунтованим є авторське бачення сутності політичних відносин між Європейським Союзом та Росією як історично змінної системи інституційних, безпекових, економічних, нормативно-ціннісних і дискурсивних зв'язків, через які сторони формують, узгоджують або оспорюють правила співіснування, межі легітимного примусу, доступ до стратегічних ресурсів і засади європейського порядку.

Відповідає новизні обґрунтування теоретичної моделі аналізу трансформації через поєднання п'яти вимірів взаємодії та трьох рівнів аналізу: структурнобезпекового, інституційно-функціонального й нормативно-дискурсивного. Ця модель дозволяє простежити, як безпековий тиск, інституційна ерозія, політизація взаємозалежності та дискурсивне визначення сторін формують спільний механізм переходу до конфронтації.

Дисертаційне дослідження характеризується практичним значенням. Окремі положення і висновки роботи можуть бути використані для аналізу

зовнішньополітичних і безпекових рішень, санкційної політики та європейської безпеки. Матеріали дослідження стануть вагомим підґрунтям для підготовки курсів із політичних наук, теорії міжнародних відносин, європейських студій, а також спецкурсів із міжнародної безпеки та протидії інформаційним загрозам.

Джерельна база охоплює нормативні документи, міжнародні договори, стратегії, офіційні заяви, вітчизняні й зарубіжні наукові праці. Загалом, теоретикометодологічна основа, структура і зміст роботи, сформована джерельна база забезпечують достовірність, обґрунтованість та наукову новизну отриманих А.С. Пастовенським результатів. Публікації здобувача відображають основні положення дисертації та підтверджують апробацію результатів.

Вагомим здобутком дисертаційної роботи вважаю зіставлення інституційної практики з політичними дискурсами. Саме тут робота перестає бути лише послідовним описом рішень Європейського Союзу і показує, чому ці рішення стали політично можливими та нормативно виправданими. Найбільшу аналітичну цінність, на мій погляд, має зв'язок між зміною уявлень про Російську Федерацію та переходом від політики залучення до санкцій і стримування. Такий ракурс додає дослідженню авторської виразності й засвідчує вміння здобувача працювати з різними типами джерел.

Вагомим здобутком роботи вважаю поєднання аналізу інституційних процесів зі зміною політичних дискурсів у дослідженні політичних відносин між ЄС і Росією. Це дозволило автору уникнути описовості хронології рішень інституцій ЄС та розкрити основу і внутрішні механізми, які робили ці рішення політично та нормативно вмотивованими. Переконливим у дисертації видається дослідження взаємозв'язку між зміною сприйняття образу РФ та переходом ЄС від партнерства до практики стримування й санкцій. Положення дисертації викладено науковим стилем, а її висновки узгоджуються із загальною логікою і завданнями дослідження.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження

А.С. Пастовенського, вважаю доцільним звернути увагу на такі аспекти, які потребують певного уточнення:

1. У роботі автор пропонує розглядати співпрацю і конфронтацію не просто як рівні інтенсивності контактів, а як окремі «режими політичної організації взаємодії». Позиція автора про те, що сучасний режим відносин ЄС – РФ є не запереченням взаємодії, а її новою конфронтаційною формою, заслуговує на увагу. Водночас у тексті роботи варто було б чіткіше теоретично розмежувати поняття «режим конфронтації» та такі поняття, як «холодна війна» або «безпекова дилема». Було б доцільно почути міркування автора щодо того, які саме унікальні інституційні чи дискурсивні ознаки сучасного стану взаємин ЄС – РФ не дозволяють описати його в межах парадигми «нової холодної війни».

2. Застосовуючи широку методологічну основу, автор аналізує ЄС як цілісного актора. Проте Європейський Союз є наднаціональним об'єднанням із подекуди розбіжними інтересами окремих держав – членів (особливо щодо відносин з РФ). У тексті дослідження відчувається певний дефіцит уваги до внутрішньо інституційної дискусії всередині самого ЄС. Бажано було б детальніше розкрити, як саме внутрішні (ендогенні) суперечності між державами – членами впливали на швидкість формування та трансформації «режиму взаємодії» і «режиму конфронтації» з РФ.

3. Запропонована автором періодизація політичних відносин між ЄС і РФ є логічною та обґрунтованою. Разом з тим, перший етап, який розглядається як формування обмеженого прагматичного партнерства, потребує певного уточнення і деталізації. Поняття «прагматичне партнерство» видається занадто уніфікованим для цього етапу через особливості зовнішньої політики Росії. Цікаво почути думку автора щодо того, чи не доцільніше було б деталізувати цей етап (можливо виокремити суб-періоди, які б чіткіше фіксували перехід від очікувань до розчарування наприклад, після початку розширення НАТО чи Балканської кризи 1999 року).

Висловлені зауваження мають змістовний, але водночас рекомендаційний характер і не знижують наукової цінності роботи. Навпаки, вони стосуються тих місць, де дисертація має ознаки наукової новизни, яку можна посилити. Загалом дисертаційна робота є самостійним і завершеним дослідженням, у якому розв'язано поставлені завдання, сформульовано обґрунтовані висновки. Робота характеризується науковою новизною, має теоретичне і практичне значення, а її результати апробовані.

На підставі вище викладеного, можна підсумувати, що дисертаційна робота Пастовенського Антона Сергійовича «Трансформація політичних відносин між Європейським Союзом та Російською Федерацією: від співпраці до конфронтації» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою № 44 Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року. Її автор – Пастовенський Антон Сергійович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія».

Рецензент: кандидат політичних наук,
доцент, професор кафедри історії
міжнародних відносин та гуманітарних дисциплін
УДУ імені Михайла Драгоманова

Степан ДМИТРЕНКО
ЗАВІРЯЮ: зав. канцелярією Українського державного
університету імені Михайла Драгоманова
Підпис _____
« 13 » 07 2026 р.